

Redaktørernes forord

En vigtig dimension i forståelsen af forholdet mellem velfærdsstatens udvikling og det civile samfunds rolle er foreningernes demokratiske betydning. Som civile organisationer er de uløseligt forbundet med det moderne demokrati og udviklingen af velfærdssamfundet. Dannelsen af foreninger kan ses som en realisering af de demokratiske idealer og principper. Den aktuelt store interesse for det civile samfund har sat øget fokus på grundlæggende normer, værdier og forudsætninger for et demokratisk samfund såsom dialog, myndiggørelse, tillid og gensidighed, og frivillighed.

I et demokratisk samfund med markedsøkonomi bliver tillidsskabende sociale netværk primært udviklet gennem borgernes aktive deltagelse i den demokratiske beslutningsproces og gennem et tillidsfuldt forhold mellem borgeren og velfærdsstaten. Når denne dialog ikke er der, og borgerne ikke føler sig trygge i forhold til de offentlige institutioner, vil kun en begrænset og snæver form for social sammenhængskraft udvikles.

Medborgerskabet og dermed fællesskabet er afgørende for dannelsen af de civile organisationer, der igen er helt centrale for den sociale integration og dermed for den sociale sammenhængskraft i samfundet. Man kan være enige om at tillægge de civile organisationer en medierende funktion i forhold til demokratisk deltagelse, social inklusion mv., men det er ofte vanskeligt at klargøre disse organisationers relation til stat og marked. På den ene side er der det nyliberale udgangspunkt, hvor relationen mellem stat og civilsamfund typisk opfattes som et "nulsumsspil", hvor en vækst i den statslige sektors varetagelse af velfærdsopgaver betyder, at de civile organisationers betydning for den sociale velfærd reduceres eller helt forsvinder. Med væksten i statsligt initierede velfærdsgoder hævdes det, at der sker en "crowding-out" af civilsamfundsbaseerede goder. På den anden side findes et perspektiv, som hævder, at relationen mellem stat og civilsamfund er et "plussumsspil", hvor den offentlige sektor aktivt kan bidrage til fremme af et levende civil samfund. Talrige undersøgelser har også vist, at samfund med en veludbygget statslig velfærdssektor og høj grad af social lighed som i de nordiske lande også er kendetegnet ved høj grad af civil deltagelse i politisk arbejde, omfattende frivillige, velgørende aktiviteter samt en høj grad af tillid til andre medborgere og til samfundets basale institutioner.

At være aktiv i sociale netværk gennem civilt engagement er således et meget vigtigt aspekt af et medborgerskab og ofte en nødvendig omend ikke tilstrækkelig betingelse for at være inkluderet i samfundet. Gennem de sociale netværk og de sociale bånd, som derved knyttes, bliver det muligt for borgerne at bidrage til udviklingen af lokalsamfundene, at forpligte sig over for hinanden og at sikre den sociale sammenhæng. Som store dele af forsk-

ningen på området har vist, så bidrager deltagelsen i foreningslivet ikke blot til at generere en række økonomiske og kulturelle ressourcer, men kan også øge den gensidige forståelse mellem de forskellige sociale grupper, som lever i et lokalsamfund.

Ved at koble medborgerskab sammen med dimensioner som identitet, tilhørsforhold og sammenhængskraft er der sket en bevægelse fra forståelse af medborgerskab som et spørgsmål, der udelukkende vedrører "status", til noget, som også handler om aktiv involvering i de sociale og politiske processer. Det er her det aktive medborgerskab bliver vigtigt.

Ved aktivt medborgerskab menes, at folk bliver involveret med hinanden for at forfølge fælles mål og interesser gennem formelle såvel som uformelle former for deltagelse i beslutningstagen omkring samfundsproblemer. Aktivt medborgerskab omfatter indflydelse på den demokratiske beslutningsproces samt inddragelser i de sociale praksisser på samfundsplan. Aktiv involvering i produktion af velfærdsydelser og kulturgoder gennem frivilligt arbejde er blevet et vigtigt element i forståelsen af det aktive medborgerskab. Dette skal ses med baggrund i de ændringer, der er sket i medborgerbegrebet fra fokus på sociale rettigheder til sociale investeringer med krav om aktivering og fleksibilitet. Dette har også haft konsekvenser for forståelsen af social integration, adgang til sociale ydelser og den rolle, borgerdeltagelse gennem frivilligt arbejde har fået. Frivilligt arbejde ses nemlig ikke blot som en måde at skabe øget social integration på, men også som en mulig vej til at reducere statens og kommunernes økonomiske omkostninger, som går til sociale velfærdsydelser. Denne dobbelthed er på mange måder uafklaret, og der hersker vidt forskellige opfattelser af hvordan og hvor det frivillige arbejde kan og bør bidrage.

Dette nummer af *Dansk Sociologi* er helliget analyser af det civile engagement i Danmark gennem analyser af frivillighedens forskellige former. Artiklerne har det tilfælles, at de alle er baseret på data fra sammenlignelige spørgeskemaundersøgelser, som blev gennemført i henholdsvis 2004 og 2012. Undersøgelserne kortlægger udviklingen i omfanget og karakteren af frivillige aktiviteter i den voksne danske befolkning. En af hovedkonklusionerne fra disse undersøgelser er, at der findes en stor stabilitet i andelen af danske som er frivillige, men også betydelige forandringer i frivillighedens struktur i Danmark gennem det seneste årti.

Det frivillige arbejde kan antage mange forskellige former. Den type af frivillighed som har fået mest opmærksomhed i forskningsmæssig sammenhæng, og som diskuteres mest intensivt, når det gælder betydningen af civilsamfundet, er de aktiviteter, som bliver udført inden for forskellige formelle organisationer, det kan være inden for non-profit organisationer, frivillige foreninger, markedsbaserede organisationer eller offentlige institutioner. Men ud over frivilligt arbejde i de formelle organisationer er borgerne typisk også involveret i en myriade af mere uformelle sociale netværk i forbindel-

se med arbejdsplads, lokalsamfund og familie. Endvidere deltager de fleste voksne personer i forskellige typer af omsorgsopgaver over for børn, unge, og ældre medborgere. Disse sidste typer af aktiviteter bliver oftest ikke opfattet som en del af de sociale netværksaktiviteter, der er inkluderet i forståelsen af frivilligt arbejde. Dette skyldes utvivlsomt, at disse aktiviteter er kendetegnede ved at være mere løst strukturerede,

Fraværet af analyser over udbredelsen af uformel hjælp kan også skyldes, at dette praktiske arbejde ofte ikke bliver tilskrevet samme værdi som den organiserede formelle frivillighed. Alle disse former for civile aktiviteter kan dog betegnes som en form for arbejde, der udføres i tillæg til det arbejde, som borgeren er involveret i kraft af dennes tilknytning til arbejdsmarkedet. Der er typisk en nøje sammenhæng mellem de forskellige typer af arbejde – lønnet arbejde, ulønnet arbejde og omsorgsarbejde – og der er tale om en køns- og aldersmæssig arbejdsdeling mellem, hvordan de forskellige typer arbejde udføres.

Differentieringen mellem de forskellige former for formaliseret betalt og ubetalt arbejde er vigtig og får en stigende betydning i og med, at et stigende antal velfærdsydelse bliver flyttet fra den offentlige professionelle sektor til enten private markedsforetagender eller til udførelse af frivillige gennem non-profit organisationer eller som frivillig aktivitet i offentlige institutioner. Samtidigt med at grænserne mellem professionelt og frivilligt arbejde bliver mere og mere udvisket, sker der nemlig også forandringer i det frivillige arbejdes karakter.

Den form for civilt engagement, som primært bliver analyseret i dette nummer af *Dansk Sociologi*, er den frivillighed, som foregår i institutionelle rammer. Både den formelle frivillighed og de forskellige former for uformel hjælp bliver dog inddraget og analyseret i den første af artiklerne. I artiklen "Formel frivillighed og uformel hjælp. To forskellige former for civilt engagement?" analyserer *Jonathan Hermansen* og *Thomas P. Boje* relationen mellem de to former for civilt engagement. Et vigtigt resultat i deres analyse er, at der ikke er den store forskel på folk, der er aktive i enten formel frivillighed eller uformel hjælp. Socialisering spiller dog en væsentlig rolle for, om folk er engageret i formel frivillighed. Folk, der er vokset op med frivillighed som en tradition, og som har frivillige i familien, er mere tilbøjelige til at også at udføre formel frivillighed end andre, hvorimod tradition for frivillighed ikke har væsentlig betydning for, om man udfører uformelle hjælpeaktiviteter. Folk, der er aktive i begge former for frivillighed, er kendetegnet ved at have flere ressourcer, stærkere sociale netværk, mere tillid til andre personer og bruger markant mere tid på frivillighed.

I artiklen "De stabile frivillige" diskuterer *Erik Petrovski*, hvad det er for sociale og individuelle forhold, der er afgørende for, på den ene side, om en person går ind i frivillige aktiviteter, og på den anden side, hvad der gør, at personer vedbliver at være frivillig over en længere årrække. Dette er mulig-

gjort i og med, at det er samme population, som er blevet interviewet både i 2004 og 2012 i spørgeskemaundersøgelsen. Han finder, at human kapital ressourcer spiller en central rolle for, om man starter med at deltage i frivillige aktiviteter. Desuden er det afgørende, hvilken livsfase man er i. Et stort antal personer starter på deres frivillighedskarriere i midt-30erne. Når man først har fået foden indenfor, er human kapital faktorer som uddannelse og arbejdsmarkedsstatus dog ikke længere så betydningsfulde for, hvorvidt man forbliver frivillig. Her er det i højere grad de organisatoriske forhold og intensiteten i det frivillige engagement, som har betydning. Et fund som er vigtigt og af stor betydning i en tid, hvor sammenhængen mellem organisationsmedlemskab og frivillighed synes at blive svækket til fordel for mere ad hoc præget civilt engagement.

En lignende differentiering mellem hvad der gør, at en person bliver frivillig, og hvad der har betydning for hvor meget tid, der bruges på det frivillige arbejdet, findes i *Hans-Peter Y. Qvists* artikel "Deltagelse i frivilligt arbejde og tidsforbrug på frivilligt arbejde: To sider af samme sag?". Her afprøves forskellige statistiske metoders evne til at skelne mellem og forklare forskellige adfærdsmønstre. Det, at man starter som frivillig, og hvor meget tid man bruger på det, er betinget af forskellige faktorer og kan ikke alene forklares ud fra sociale og økonomiske ressourcer, sådan som meget af frivillighedsforskningen har gjort. Beslutningen om at deltage viser sig som i forrige artikel at være betinget af human kapital ressourcer og karakteren af de sociale netværk, mens den tid, personen bruger til frivilligt arbejde, er betinget af den tid, man bruger på det lønnede arbejde, samt hvorvidt man har små børn i husstanden.

Resultaterne i artiklerne af Petrovski og Qvist er vigtige, fordi de stiller spørgsmålstejn ved den dominerende ressourceteori og finder, at nok er ressourcer kombineret med netværk vigtige som anledning til, at man bliver frivillig, men ikke tilstrækkeligt til at forklare tidsforbruget som frivillig eller, hvorvidt man forbliver frivillig over længere tid. Dette er selvsagt vigtigt i en tid, hvor samfundet så voldsomt efterspørger frivillighed til løsningen af samfundsmæssige opgaver.

I den sidste af dette temanummers artikler "Mobilitet i den frivillige sektor: En panelanalyse af danskernes frivillige engagement fra 2004 til 2012" af *Morten Frederiksen* og *Rasmus Juul Møberg* udnyttes også muligheden for via spørgeskemaundersøgelserne at analysere de bevægelser, som er sket i danskernes civile engagement fra 2004 til 2012. Det, at vi nu har mulighed for at lægge et tidsperspektiv ind i analyserne, giver en række nye erkendelser. Her nævner Frederiksen og Møberg flere forhold, hvor det danske materiale har mulighed for at kvalificere tidligere undersøgelser. For det første finder man tydelige kønsforskelle i forhold til det frivillige arbejde. Mænd deltager hyppigere i idrætssektoren sammenlignet med kvinderne, som derimod er overrepræsenteret i velfærdssektoren. Samtidigt viser analysen dog, at forholdet

mellem køn og frivilligt arbejde er anderledes end, hvad specielt amerikanske undersøgelser finder. Danske kvinder er og forbliver mere frivilligt aktive i forbindelse med, at de stifter familie. For det andet finder de klare indikatorer på en livsfase-effekt i og med, at børn i skolealderen øger deltagelsen i frivilligt arbejde i både idræts- og velfærdssektorerne. På samme måde som børn får forældrene ind i det frivillige arbejde, så forlader forældrene det frivillige arbejde igen, når børnene bliver ældre. For det tredje har geografisk mobilitet klart indflydelse på frivilligt engagement: det falder i idrætssektoren når man flytter på landet og det stiger i velfærdssektoren og den politiske sektor, når man flytter til byen.

Med dette temanummer af *Dansk Sociologi* har vi givet et indblik i frivillighedens mange forskellige dimensioner. Det frivillige arbejde foregår i mange forskellige sammenhænge – formelle, uformelle, i non-profit-organisationer, i offentligt regi og i private virksomheder mv. Der er afgørende forskelle i de faktorer, som er vigtige for om personer går i gang med frivilligt arbejde, og som gør at de bliver fastholdt i det frivillige arbejde. Problemstillinger som er vigtige i en tid, hvor frivillighed spiller en stadig større rolle for sikring af den sociale velfærd og for inklusionen af borgere i samfundet. God læselyst.

Thomas P. Boje og Klaus Levinsen